

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

№5

ISSN: 2992-8982

<https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz/>

2025

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Bosh muharrir:

Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich

Bosh muharrir o'rinbosari:

Karimov Norboy G'aniyevich

Muharrir:

Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Elektron nashr. 987 sahifa.

E'lon qilishga 2025-yil 1-mayda ruxsat etildi.

Tahrir hay'ati:

Salimov Oqil Umrzoqovich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Rae Kvon Chung, Janubiy Koreya, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati
Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari
Axmedov Durbek Kudratillayevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Axmedov Sayfullo Normatovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Siddiqova Sadoqat G'afforovna, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Maxmudov Nosir, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Samadov Asqarjon Nishonovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, professor
Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Axmedov Ikrom Akramovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Eshtayev Alisher Abdug'aniyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Xajiyev Baxtiyor Dushaboyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Hakimov Nazar Hakimovich, falsafa fanlari doktori (DSc), professor
Musayeva Shoira Azimovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), professor
Ali Konak (Ali Ko'nak), iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor (Turkiya)
Cham Tat Huei, falsafa fanlari doktori (PhD), professor (Malayziya)
Foziljonov Ibrohimjon Sotvoldixo'ja o'g'li, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dots.
Utayev Uktam Choriyevich, O'z.Respub. Bosh prokuraturasi boshqarma boshlig'i o'rinbosari
Ochilov Farkhod, O'zbekiston Respublikasi Bosh prokuraturasi IJQKD boshlig'i
Buzrukxonov Sarvarxon Munavvarxonovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Axmedov Javohir Jamolovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, texnika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), katta o'qituvchi
Bobobekov Ergash Abdumalikovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), v.b. dots.
Djudi Smetana, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent (AQSH)
Krissi Lyuis, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent (AQSH)
Glazova Marina Viktorovna, Iqtisodiyot fanlari doktori (Moskva)
Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Sevil Piriyeva Karaman, falsafa fanlari doktori (PhD) (Turkiya)
Mirzaliyev Sanjar Makhamatjon o'g'li, TDIU ITI departamenti rahbari
Ochilov Bobur Baxtiyor o'g'li, TDIU katta o'qituvchisi

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Editorial board:

Salimov Okil Umrzokovich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan
Abdurakhmanov Kalandar Khodjayevich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan
Sharipov Kongirاتبay Avezimbetovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Rae Kwon Chung, South Korea, Honorary Professor at TSUE, Nobel Prize Laureate
Osman Mesten, Member of the Turkish Parliament, Head of the Turkey–Uzbekistan Friendship Society
Akhmedov Durbek Kudratillayevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Akhmedov Sayfullo Normatovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Abdurakhmanova Gulnora Kalandarovna, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Kalonov Mukhiddin Bakhridinovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Siddikova Sadokat Gafforovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogical Sciences
Khudoykulov Sadirdin Karimovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Makhmudov Nosir, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Samadov Askarjon Nishonovich, Candidate of Economic Sciences, Professor
Slizovskiy Dmitriy Yegorovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Akhmedov Ikrom Akramovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Eshtayev Alisher Abduganiyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khajiyev Bakhtiyor Dushaboyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khakimov Nazar Khakimovich, Doctor of Philosophy (DSc), Professor
Musayeva Shoira Azimovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Professor
Ali Konak, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor (Turkey)
Cham Tat Huei, Doctor of Philosophy (PhD), Professor (Malaysia)
Foziljonov Ibrokhimjon Sotvoldikhoja ugli, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Associate Professor
Utayev Uktam Choriyevich, Deputy Head of Department, Prosecutor General's Office of Uzbekistan
Ochilov Farkhod, Head of DCEC, Prosecutor General's Office of Uzbekistan
Buzrukkhonov Sarvarkhon Munavvarkhonovich, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Akhmedov Javokhir Jamolovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences
Tokhirov Jaloliddin Ochil ugli, Doctor of Philosophy (PhD) in Technical Sciences, Senior Lecturer
Bobobekov Ergash Abdumalikovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Acting Associate Professor
Judi Smetana, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (USA)
Chrissy Lewis, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (USA)
Glazova Marina Victorovna, Doctor of Sciences in Economics (Moscow)
Nosirova Nargiza Jamoliddin kizi, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Associate Professor
Sevil Piriyeva Karaman, Doctor of Philosophy (PhD) (Turkey)
Mirzaliyev Sanjar Makhamatjon ugli, Head of the Department of Scientific Research and Innovations, TSUE
Ochilov Bobur Bakhtiyor ugli, Senior lecturer at TSUI

Ekspertlar kengashi:

Berkinov Bazarbay, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Po'latov Baxtiyor Alimovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Aliyev Bekdavlal Aliyevich, falsafa fanlari doktori (DSc), professor
Isakov Janabay Yakubbayevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Xalikov Suyun Ravshanovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Rustamov Ilhomiddin, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent
Kamilova Iroda Xusniddinovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
G'afurov Doniyor Orifovich, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Fayziyev Oybek Raximovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Xamidova Faridaxon Abdulkarim qizi, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent
Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, katta o'qituvchi
Babayeva Zuhra Yuldashevna, mustaqil tadqiqotchi

Board of Experts:

Berkinov Bazarbay, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Pulatov Bakhtiyor Alimovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Aliyev Bekdavlal Aliyevich, Doctor of Philosophy (DSc), Professor
Isakov Janabay Yakubbayevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khalikov Suyun Ravshanovich, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Rustamov Ilkhomiddin, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Khakimov Ziyodulla Akhmadovich, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
Kamilova Iroda Xusniddinovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics
Gafurov Doniyor Orifovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogy
Fayziyev Oybek Raximovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics, Associate Professor
Tukhtabayev Jamshid Sharafetdinovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics, Associate Professor
Khamidova Faridaxon Abdulkarimovna, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
Yakhshiboyeva Laylo Abdisattorovna, Senior Lecturer
Babayeva Zuhra Yuldashevna, Independent Researcher

08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
08.00.02 Makroiqtisodiyot
08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
08.00.06 Ekonometrika va statistika
08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
08.00.09 Jahon iqtisodiyoti
08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
08.00.11 Marketing
08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
08.00.13 Menejment
08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ

Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O'zR Tabiat resurslari vazirligi, O'zR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

Jurnalning ilmiyligi:

“Yashil” iqtisodiyot va taraqqiyot” jurnali

O'zbekiston Respublikasi
Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar
vazirligi huzuridagi Oliy
attestatsiya komissiyasi
rayosatining
2023-yil 1-apreldagi 336/3-
sonli qarori bilan ro'yxatdan
o'tkazilgan.

MUNDARIJA

“Zavur kollektor suvlarining kimyoviy tarkibi tahlili va ularni tozalash zarurati (Qoraqalpog‘iston Respublikasi misolida)”.....	20
Kungiratbay Sharipov, Ma‘ruf Nurmanov	
Forming demand and stimulating sales in Uzbekistan.....	26
Musayeva Shoirazimovna	
Членство в ВТО как драйвер развития: взгляд Узбекистана через призму опыта Вьетнама и Казахстана.....	30
Ж.Я.Нуриллаев	
Mamlakatimizda tizimli ahamiyatga molik banklarni aniqlash tartibi va ularning bank tizimi moliyaviy barqarorligiga ta'siri tahlili.....	37
Xolmamatov Farhodjon Kubaevich	
O'zbekiston respublikasida aholi bandligini ta'minlashdagi dolzarb masalalar	44
Ibragimov Elmurod Gulboynor o'g'li	
O'zbekiston respublikasida elektr energiyasi ta'minoti hajmini yalpi ichki mahsulot hajmiga ta'sirini ekonometrik tahlil qilish	48
Fayziyev Rabim Alikulovich	
Raqamli iqtisodiyot sharoitida tijorat banklarining xizmat turlarini takomillashtirish amaliyoti	60
Umurzoqova Adiba Ochilovna	
Qishloq xo'jaligi kooperativi boshqaruv tizimida buxgalteriya hisobini tashkil qilishning o'ziga xos xususiyatlari	67
Abduraxmanov Ramazon Abdullayevich	
O'zbekistonda qishloq xo'jaligi mahsulotlari umumiy hajmini prognozlashda ekonometrik modellar (yillik)	72
Qodirov Farxod Amirovich, Bo'riyeva Qundiz Muratbaevna	
Oziq-ovqat mahsulotlari xavfsizligi tizimini takomillashtirishning nazariy va amaliy jihatlari.....	77
Mahamatova Maftuna	
Xufiyona va yashirin iqtisodiyotning amaliy tahlili o'zbekiston miqyosida.....	83
Koshanov Abdimurat Azat uli	
Soliq tizimini barqarorligini belgilovchi omillar tahlili.....	87
Nurillayev Jasurbek Davronbekovich	
Mahalliy budjetlar daromad manbalarini mustahkamlash omillari.....	92
Soatova Nodira Boboxanovna	
Bank infratuzilmasining raqamli transformatsiyasi va resurslar bazasi shakllanishi: nazariy asoslar va texnologik yondashuvlar.....	97
Raxmatov Azizjon Jaloliddinovich, Jumayev Muzaffar Mahmud o'g'li	
Ichki auditning transformatsion potentsiali: tahliliy amallarni takomillashtirish orqali samaradorlikni oshirish.....	102
Misirov Akbarali Pardaboyevich, Ismoilov Asadbek Abdusamat o'g'li	
Xorijiy mamlakatlarda yashil moliyalashtirishni rivojlantirish yo'llari.....	110
Qorriyeva Shahnoza Safarbayevna	
Yashil moliya – iqtisodiy rivojlanish mexanizmi sifatida	117
Nodir Xidirov G'iyosaliyevich	
Xo'jalik yurituvchi subyektlarning likvidliligi va moliyaviy barqarorligini ta'minlashning xorij tajribasi va uning amaliy ahamiyati	122
Bauyetdinov M.J.	
Теоретические подходы к определениям агрессии социально - экономической и политической стабильности государства как фактор повышения рекреационных потребностей	128
Алимова Райхона Баходировна	
Innovatsion ta'lim texnologiyalari asosida talabalarning metodik tayyorgarligini shakllantirish.....	139
Komilov Umidjon Normurod o'g'li, Tulyaganova Gulnoza Olimjon qizi	

Kichik biznes subyektlarini moliyalashtirish manbalari	143
Nematulloyev Suxrob Sobirovich	
Bir qatlamli elastik asosda joylashgan to'sinning seysmik kuchlar ta'siridagi tebranishining V.Z. Vlasov usuli asosida analitik tadqiqi	148
Kamola Xaydarova	
"Sibir daryolarining burilishi" loyihasining tarixiy va retrospektiv tahlili	153
Mahmudov Nosir Mahmudovich	
Sarguzasht turizmini rivojlanishi va sarguzasht turlarda turistlarning xavfsizligini ta'minlashda instruktor-gidlarning roli	159
Tilovmurodov Dostonbek Furqat o'g'li	
Scientific-theoretical foundations of the use of ict in ensuring management efficiency and security in enterprises	165
Khalilov Bekzod Akhmatovich	
Tijorat banklarida kredit riskini boshqarish mexanizmlarini takomillashtirish yo'nalishlari.....	171
Mirtursunova Dinara Anvarovna	
O'zbekiston respublikasi tijorat banklarida masofaviy bank xizmatlarini joriy etishni takomillashtirish yo'llari.....	175
Tangriyev Izzat Raxmatullayevich	
Qashqadaryo viloyatida eko va etno turizmni rivojlantirishning istiqbollari va iqtisodiy samaradorligi.....	181
Erkayeva Barno, Xushvaqto'v Ramziddin	
O'zbekiston bank tizimida raqamli valyutalar va yashil investitsiyalar integratsiyasini takomillashtirish	186
Nodirov Azizxon Asrorovich	
Global energiya noaniqligining o'zgaruvchanligi ekonomertik modellari	192
Bexzod Qo'ziboev	
Экоцифра: цифровизация МСП для зеленого устойчивого роста	197
С.С. Убаева	
Qishloq xo'jaligini barqaror rivojlantirish va ekologik toza hududni yo'lga qo'yishning ahamiyati.....	201
Ergashov Ulug'bek Zoxidjonovich	
Statistika fanining shakllanish bosqichlari va rivojlanish tendensiyalari.....	206
Nabixodjaev Abbas Abdupattahovich, Umarova Mukaddas Abbasovna	
Hududlarning atmosferaga chiqaradigan zararli chiqindilar miqdorini sanoat mahsulotiga nisbati bo'yicha tahlili.....	210
Baqoyev Husan Nuriddinovich	
Qayta tiklanadigan vodorod narxlari strategiyasini o'rganish: xarajat noaniqliklarini bartaraf etish	216
Nuraliyeva Komila Sanakulovna	
Qishloq xo'jaligini "yashil" iqtisodiyot asosida rivojlantirishga o'tishning zarurligi va mohiyati	221
Yoldoshev Mutalib Ibrohimovich	
Mamlakat iqtisodiyotini rivojlantirishda "yashil investitsiyalar" dan foydalanishning xorij tajribalari	225
Ruzibayeva Nargiza Xakimovna, Rustamova Nasiba Arslanovna	
Ijtimoiy iqtisodiy ehtiyojlar va ularning iqtisodiy rivojlanishdagi o'rni.....	230
Raxmonova Feruza Musaqulovna	
Oliy ta'lim xizmatlarini ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotda tutgan o'rni.....	234
Mirzaxajeva Shaxzoda Shuxratovna	
Tijorat banklari muammoli kreditlarining likvidlikka ta'siri.....	240
Karshiyev Adham Anvarovich	
Kichik firmalarning raqobatbardoshligini oshirishning nazariy metodologik jihatlar.....	245
Ruzmetov Davron Ibrogimovich, Aliyev Maqsudbek Erkinovich	
Xo'jalik yurituvchi subyektlarning moliyaviy resurslaridan samarali foydalanish imkoniyatlari.....	251
Talapova Nargiza Baxriddinovna	

“Deviant xulq-atvorli o’smirlarning ijtimoiy moslashuvining psixologik xususiyatlari”	255
Saidbekova Feruza Anvarbek qizi	
Aholi daromadlarini diversifikatsiya qilishda davlat siyosatining roli va imkoniyatlari	258
Nutfullayev Shohrux Mexli o’g’li, Qurbanov Ulug’bek Erkinovich	
Анализ показателей развития зелёной химии по всему миру и в узбекистане за последние десять лет	262
Фозилова Фирангиза Комиловна	
Tijorat banklarining o’zbekiston respublikasi iqtisodiyotiga ta’siri	270
Masharipov Rasulbek Jo’rabekovich	
Biznes birlashuvda buxgalteriya hisobi va auditni takomillashtirish yo’nalishlari	273
Hamroyeva Zuhra Amiral qizi, Xayitboyeva Laylo Oybekovna, Mirzarayimov Sardorbek Ravshanovich	
O’zbekiston respublikasida pul-kredit siyosatining maqsadi	277
Adilov Zuxriddin Marip o’g’li	
Qishloq xo’jaligi mahsulotlarining ishlab chiqarish va bozorlararo aloqalarining statistik o’zgarish tendensiyalari	281
Zakirova Umida Maxamadaminovna	
Iqtisodiy bilimlarni shakllanishi va rivojlanishi	286
Po’latov Abdulloh Xolxo’jayevich	
Теоретические основы эффективного управления финансовыми ресурсами предприятий с государственной долей (на примере узбекистана)	291
Ахмедов Дилшод Турсункулович	
Robototexnika asoslari va maktab ta’limida qo’llanilishi	298
Tuxliyev Muslimbek Sherzod o’g’li	
Sun’iy intellektlar yordamida o’quvchilarni hayotiy faoliyat ko’nikmasini shakllantirishi	303
Mirxasilova Zulfiya Kochkarovna, Abdurahmanova Ozoda Djo’rayevna, Kurbanov Azimjon Jo’raboy o’g’li	
Levi tengsizligi uchun A.N. Kolmogorov teoremlari	316
Saypiddinov Shukrullo Sadrdinovich, Baxramov Rustamjon Qambarali o’g’li	
Rivojlanayotgan mamlakatlar bank tizimida raqamli moliyaviy texnologiyalarni joriy etish afzalliklari	320
Xodjimamedov Akmal Ashurovich, Umedov Abdullo Umedovich	
O’zbekiston respublikasining mdh mamlakatlari bilan tashqi savdo faoliyati tahlili: o’zgarish tendensiyalari va istiqbollari	326
Ilyosov Asrorjon Axrorjon o’g’li, Abdullaev Alisher Maxmudovich, Tuxtasinova Muxayyo Mirzasultonovna	
Elektron tijoratni rivojlantirishning xorij tajribasi	330
Madieva Zuxra Iskandarbekovna	
Inson resurslarini o’rganishning asosiy yondashuvlari: mohiyat-ta’rifiy tahlil	336
Bakirov Qobiljon Mamatyusupovich	
Bandlikni ta’minlashda davlat tomonidan institutsional muhit yaratishning roli	340
Dilorom Tojiboyeva, Umida Ravshanovna Anvarova	
Mamlakatimizda islom moliyasini rivojlantirish maqsad va choralari	346
Xoliyorov Xomid Boynazarovich	
Разработка экспертной системы для оценки финансового состояния предприятия	352
Tajibayeva Kizlargul Ajiniyazovna	
Farg’ona vodiysi viloyatlarida kichik biznes ko’rsatkichlarining o’zgarishi: panel regressiya tahlili	362
Tojiyeva Muhabbatxon Mansurjon qizi	
O’zbekiston Respublikasida makroiqtisodiy ko’rsatkichlarni hisoblashdagi asosiy muammolar va ularning yechimlari	368
Farmonov Ilhomjon Iqboljon o’g’li	
Xorijiy tajriba asosida korxonalar innovatsion faolligini boshqarishni takomillashtirish	374
Hakimova Nozimaxon Sobirjon qizi	
Mahalliy davlat hokimiyati organlarida milliy kadrlar zaxirasini shakllantirish	380
G’aniev Elyor Sobirjonovich	
O’zbekistonda sirkulyar iqtisodiyotga o’tishning ahamiyati	386
Mirzayev Muzaffar Maxmudovich	

The role of international investments in greening and ecological rehabilitation of the aral sea region	392
Ospanova Feruza Bazarbaevna	
“Зеленое направление” совершенствования бухгалтерского учета	397
Ибрагимов Гайратжон Артикович	
Xarajatlarni kelib chiqish joylari va javobgarlik markazlari bo'yicha hisobga olishni takomillashtirish	403
Xamidova S.Ya.	
Mintaqalarni iqtisodiy rivojlantirishning metodologik asoslari va ularni takomillashtirish.....	409
Toshaliyeva Saodat Toxirovna	
O'zbekistonda kichik turar joy biznesini rivojlantirishda xorijiy tajribalar	414
Yo'ldashev Bekzodjon Sherzodjon o'g'li	
Tijorat banklarida davlat maqsadli dasturlarini moliyalashtirish yuzasidan ilmiy-nazariy qarashlar.....	419
Shodiyev Shuhrat Sunnat o'g'li	
Qandolat mahsulotlari bozorida marketing strategiyalaridan foydalanishning xorijiy mamlakatlar tajribasi.....	426
Azlarova Munira Muxammad-Amin qizi	
Risk management in commercial banks, methodological approaches and practical implementation	433
Baymuratova Zina Aqilbekovna, Jarilkapova Naubaxar Paraxat qizi	
The impact of competition on economic growth: evidence from uzbekistan's automotive industry.....	439
Saydaliyeva Dilrabo Baxriddin qizi	
Raqamli texnologiyalarning oliy talim xizmatlarini rivojlantirishdagi o'rni.....	444
Mirzaxadjayeva Shahzoda Shuxratovna	
Развитие производства сельскохозяйственной продукции путем развития цифровых технологий.....	450
Юсупов Мухиддин Соатович	
Tijorat banklarida loyihaviy moliyalashtirish risklarini boshqarish amaliyotini takomillashtirish	457
Berdiyev Akram O'ktamovich	
Iqtisodiy tarmoqlarni soliqqa tortish orqali investitsiya loyihalarini rivojlantirish.....	463
Sharipov Eldor Salohiddin o'g'li	
Iqtisodiyotda investitsiya va kredit salohiyatini bank faoliyatiga ta'siri.....	468
Ergashova Nilufar Sobirovna	
Qurilish materiallari sanoati korxonalarining raqobatbardoshlik salohiyatini boshqarishni takomillashtirish	473
Tashmukhamedova Karima Samatovna	
Ziyorat turizmini rivojlantirishning asosiy yo'nalishlari va istiqbollari.....	479
Kurbanova Mohinur Xabib qizi	
Xalqaro sayohat lug'ati va uning shakllanishi.....	487
Abduaxadova Zilola Djamoliddinovna	
Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari va uni o'zbekiston respublikasi hisob tizimini rivojlantirishdagi o'rni va ahamiyati.....	492
Quvvatov G'olibjon Baxtiyor o'g'li	
Kooperatsiyalarning tutgan o'rni va ahamiyati.....	501
Mirzayev Musurmon Umidullayevich, Ziyadullayev Ilhom Narkobilovich	
Использование методов математического моделирования при внедрении коммерческих автоматических систем	505
Курбанова Рахима, Ахмедов Мехрохжон	
Tijorat banklari kapitalidagi davlat ulushini kamaytirish yo'llari.....	511
Vasiyev Alisher Samiyevich	
Механизмы трансформации неформального сектора в официальную экономику на основе финансовых инструментов.....	515
Кошанов Абдимурат Азат ули, Муртазаев Шахрух Коньскайлиевич	

The impact of tourism on the economy of Uzbekistan	519
Xaydarova Marjona, Muxamedboyeva Muxlisa, Umarov Kamron, Usmanova Aziza	
Mintaqada gastroturizm rivojlanishining iqtisodiy asoslari va zamonaviy tendensiyalari	525
Masharipova Manzura Alimbayevna	
Tikuv-trikotaj korxonalari brend jozibadorligini oshirishning ilmiy-nazariy jihatlarini	535
O'rinov Akmaljon Axmadjonovich	
Bank tizimida hisobotlarni avtomatlashtirish texnologiyalari	542
Sodiqov Sanjar Saydullo o'g'li	
Engineering programs in Uzbekistan on the verge of fifth industrial revolution	547
Khasan Khankeldiyev	
Aksiyadorlik jamiyatlarining boshqaruvini yaxshilashda korporativ madaniyatning ahamiyati	551
Akramova Nazokat Israilovna	
Tadbirkorlik faoliyatining iqtisodiy taraqqiyotdagi o'rni	562
Amonov Mehridin Oromiddinovich	
O'zbekiston sanoat tarmoqlarida kooperatsiya asosida tayyor mahsulotlar ishlab chiqarishni mahalliyashtirish tizimini takomillashtirish yo'llari	572
Xalilova Sevaraxon Alijon qizi	
Moliyaviy barqarorlikning asosiy ko'rsatkichlari va ularning tahlili	578
Urmanbekova Iroda Farxodovna	
Tijorat banklarining mamlakat iqtisodiyotida tutgan o'rnini tahlil qilish	583
Kilicheva F.B., Mengnorov A.A., Bozorova O.R.	
Bog'dorchilik tarmog'ida klasterlarni joriy qilishda yevropa tajribasini qo'llash imkoniyatlari	591
Ergashov Ulug'bek Zoxidjonovich	
To'qimachilik klasterlarini boshqarishda xorijiy mamlakatlar tajribasi	598
Mansurov Saidxo'ja Kamalovich	
Barriers to tourism infrastructure development in uzbekistan: a critical analysis	605
Sarvinov Shodmonova	
Xalqaro bozorda qishloq xo'jaligi mahsulotlari raqobatbardoshligini oshirish	609
Mengnorov Alardon Abdirahmonovich	
O'zbekiston respublikasida infratuzilma loyihalarini amalga oshirishdagi risklarni boshqarish	620
Yusupova Zilola Ismoiljon qizi	
Korxonaning iqtisodiy barqarorligiga erishishning zamonaviy tendensiyalari	626
Iminova Nargizaxon Akramovna	
Qishloq joylari maishiy xizmat ko'rsatish sohasida axborot resurslaridan samarali foydalanish	631
Xamdamov Eldor Toshmurovich	
Meva-sabzavotlar eksportida transport koridorlari va vositalarini tanlash xususiyatlari	636
Yusupov Muxiddin Soatovich	
Рынок рабочей силы в узбекистане и ее воспроизводство	644
Шакиров Амаль Улугбекович, Камилова Наргиза Абдукахаровна	
Деньги и их функции в экономике	650
Мурадиллаев Мансур Мехроживич, Камилова Наргиза Абдукахаровна	
Развитие сельского хозяйства в узбекистане	654
Махмудов Алишер Мухтарович, Камилова Наргиза Абдукахаровна	
Инвестиции и инновации в химической промышленности узбекистана: современные тенденции и перспективы	658
Хусаинов Равшан Рахимович, Султанходжаев Аманулла Асадуллаевич	
Tijorat banklari aktivlarini boshqarishni takomillashtirish	666
Mardonova Shoxsanam Baxodirovna	
Definition of agritourism as a multifunctional development in rural areas	672
Aktamov Olimjon Abdugani ugli	
Kameral soliq tekshiruvida smart texnologiyalarini ma'lumotlarini soliq organlarining ma'lumotlar bazasida shakllanishi	680
Qurbonov Muxiddin Abdullaevich	
Проблемы регулирования государственно-частного партнерства и рекомендации по их решению (на примере безработицы в республике узбекистан)	687
С.Э. Холмуратов	

Автоматизация аудиторских процедур с использованием искусственного интеллекта.....	692
Ходжарахманова Назира Бахтияр кизи	
Past karbonli iqtisodiyotga o'tish zaruriyati va uning omillari.....	701
Valiyev Axliddin Aropitdinovich	
Yengil sanoatda zamonaviy tikuv mashina-kichik robotlarning mexanizmlarini mukammallashtirish	705
Sirojova Muxabbat Sodiq qizi, Kurbanov Fazliddin Aminovich	
Jismoniy shaxslar daromadlarini soliqqa tortish tizimining institutsional va iqtisodiy asoslari	710
Kuzieva Nargiza Ramazanovna, Bobomuratova Manzura Panji qizi	
Foyda solig'i bo'yicha bo'nak to'lovlarni to'lash tartibi	717
Yangieva N.S.	
Kichik biznes va tadbirkorlik subyektlarini soliqlar vositasi qo'llab-quvvatlashning amaldagi holati	722
Turanboyev Boburjon Qodirjon o'g'li	
Motivation, goal-setting, and organizational performance: a case study from uzbekistan's chemical industry	726
Mamataliev Anvar Ergashevich, Bobur Urinov	
Применение искусственного интеллекта при организации налогового администрирования узбекистана	733
Н.А. Артиков	
Ayollar tadbirkorligini rivojlantirish zaruriyatini keltirib chiqaruvchi omillar.....	737
Sharofiddinova Gulnoza Iloxmonovna	
Raqamli texnologiyalarning tijorat banklari samaradorligiga ta'siri	745
Maksudov Avazbek Ulug'bek o'g'li	
Suv tanqisligi sharoitida yashil iqtisodiyotni rivojlantirish asoslari	750
Qosimov Maxamatjon Sulaymanovich	
Rivojlanayotgan iqtisodiyotda raqamli va raqamli bo'lmagan korxonalar tahlili	761
Raxmonov Nodirjon Raxmonjon o'g'li	
Aholining o'rtacha umr ko'rish yoshini o'zgarishi sharoitida keksalarning ijtimoiy ta'minotiga xavflarning ortishi.....	767
Toyirov Shohboz Ziyodullo o'g'li	
Oliy ta'lim tizimida moliyaviy nazorat samaradorligini ta'minlash ichki nazorat xizmatlari	773
Xaydarov Baxrom Xolmuradovich	
Moliya bozorida xususiy banklar faolligini ta'minlash istiqbollari	777
Abduqahhorov Asilbek Ahror o'g'li	
Budjet daromadlari ijrosini ta'minlashda soliqlar hisobi va tahlilining ahamiyati	782
Abdullaev Abror Bozarboevich	
Aholi daromadini oshirish yo'llari.....	803
Shadmanov Baxodir Sherkulovich	
Tourism and regional identity in Uzbekistan: balancing heritage and development	808
Raximova Nilufar Aminovna, Abdukholikova Farida Erkinjon qizi	
O'zbekiston sanoat korxonalarining fond bozorida ishtiroki tahlil va muammolari.....	815
Igitov Jurabek Kuzibekovich	
O'zbekistonda davlat-xususiy sheriklik loyihalarini moliyalashtirish va amalga oshirish tahlili	823
Karabaev Sanjar Abdusamatovich	
Globalashuv sharoitida milliy korxonalarning eksport salohiyatini boshqarish masalalari	832
Qodirov Humoyun Tolibjon o'g'li	
Бизнес-планирование и прогнозирование деятельности организации.....	836
Алимов Бехзоджон Наврузжонович	
Farg'ona vodiysida ekoturizm – kambag'allikka qarshi kurashning yangi imkoniyatlari	840
Soliyeva Nilufar Muxtorjon qizi	
Aholi turmush darajasi baholash bo'yicha dasturiy ta'minot ishlab chiqishda horij tajribasini o'rganish	844
Tursunov Farxod Baxodir o'g'li	
Mintaqa aholi turmush farovonligiga ta'sir qiluvchi omillar tasnifini ishlab chiqish.....	848
Xodjanibayozov Shohruh Yuldashevich	
Xususiy oliy ta'lim muassasalari menejmentining nazariy jihatlar va o'ziga xos xususiyatlari.....	856
Karimov Ulug'bek Usmonovich	

Infratuzilma va bozor infratuzilmasi tushunchalarining nazariy tavsifi	861
G'aniyev Botir Baxtiyorovich	
Повышение инвестиционной привлекательности – важное условие повышения конкурентоспособности предприятий.....	865
Каримова Дилафруз Садирдин кизи	
Yevropa ittifoqi davlatlari tijorat banklarining soliq to'lovlarini amalga oshirish tartibi	870
Komolov Odiljon Sayfidinovich	
Boshqaruvda innovatsiyalarni hisobga olgan holda agrokorxonalarni davlat tomonidan rag'batlantirishning zamonaviy yondashuvlari	878
Shaniyazova Zamira	
Практические аспекты применения статистических методов контроля качества на предприятиях.....	883
Усманов Илхом Ачилович, Усманов Фарзод Шохрухович	
Yashil iqtisodiyot sharoitida iqtisodiy o'sishning yangi paradigmalarini shakllantirish: nazariy asoslar va amaliy talqinlar.....	891
Alimova Guzal Abduxakimovna	
Xizmat ko'rsatish korxonalari faoliyati samaradorlik ko'rsatkichlarining nazariy va metodologik tahlili	895
Qo'ziyoyev Boxodir Azzamboy o'g'li	
Kutubxonalarda raqamli iqtisodiyot sharoitida biznes-modellarni ishlab chiqish	900
Ernaqulov Sunnatillo Nurali o'g'li	
To'g'ridan-to'g'ri sug'urtalash operatsiyalari bo'yicha xarajatlarni xalqaro standartlar asosida hisob va hisobotda aks ettirish uslubi-yatini takomillashtirish	905
X.A.Raximov	
Kameral soliq tekshiruvda smart texnologiyalarini ma'lumotlarini soliq organlarining ma'lumotlar bazasida shakllanishi.....	910
Ergashev Uyg'un Jabborovich	
Obligatsiya moliya bozori instrumenti sifatida, milliy obligatsiyalar bozori	916
Avezov Ibrohim Ilxomovich, Yaxshiboyev Jahongir Abdualimovich	
Barqaror rivojlanish doirasida ekologik, ijtimoiy va korporativ boshqaruv (ESG) ko'rsatkichlarining yashil texnologiyalar innovatsiyasiga ta'sirini baholash.....	921
Meliqo'zieva Dilrabo Muxitdin qizi	
Yashil iqtisodiyot – barqaror taraqqiyotga olib boruvchi yo'l.....	925
Xalilova Aziza Rustamovna	
Научно-теоретические основы экономической и эколого-экономической эффективности предприятий горнодобывающей промышленности.....	930
Раматов Зафарбек Жуманиязович	
Xitoyda eksport faoliyatini tashkil etishning o'ziga xos xususiyatlari.....	938
D.E.Qarshiev	
Kichik sanoat zonalarida investitsion jozibadorlikni oshirishni investitsion faollikka ta'siri.....	943
Mannapova Shaxnoza Elshodovna	
Mahalla institutining samaradorligi tahlili: so'rovnoma yondashuvi	947
Bahriddinov Viqorjon Akbar o'g'li	
Формирование человеческого капитала в условиях демографических изменений: опыт и перспективы для узбекистана.....	955
Дониерова Фотимабону Алишер кизи	
Farmasevtika kompaniyalari raqobatbardoshligini oshirishda marketing strategiyalaridan foydalanish yo'nalishlari	962
Baxrombek Bobojonov	
“Hududlarda sug'urtaga bo'lgan talabning ekonometrik tahlili”	967
Bekberganova Mohira Ravshonbekovna	
O'zbekiston va xalqaro amaliyotda raqamli marketing vositalaridan foydalanish: muammolar va yechimlar	973
Uzoqova Dilnoza Yusuf qizi	
Условия эксплуатации и экологическая безопасность автотранспортной системы на основе энергосберегающих технологий	978
Мамасалиева Мукаддас Ибадуллаевна	
O'zbekiston tibbiyot muassasalarida moliyaviy resurslardan foydalanishda xorijiy tajribalarni qo'llash.....	982
Elmurodov G'ayratjon Abdumurodovich	

“HUDUDLARDA SUG‘URTAGA BO‘LGAN TALABNING EKONOMETRIK TAHLILI”

Bekberganova Mohira Ravshonbekovna

O‘zbekiston Milliy universiteti
Ekonometrika va iqtisodiy modellash
kafedrasida tayanch doktoranti
E-mail: mohira96@inbox.ru
ORCID: 0009-0002-6739-3593

Annotatsiya: Mazkur maqolada O‘zbekiston Respublikasi hududlarida sug‘urtaga bo‘lgan talabning asosiy omillari panel ma‘lumotlar asosida ekonometrik jihatdan tahlil qilindi. Tadqiqotda 2000–2024-yillar davomida 14 ta hudud bo‘yicha yig‘ilgan ma‘lumotlar asosida panel regressiya modellari – doimiy ta’sirli (Fixed Effects), tasodifiy ta’sirli (Random Effects) va ushbu ikki modeldan qaysi biri mosligini aniqlash uchun Hausman testi metodologiyasi qo‘llanildi.

Kalit so‘zlar: sug‘urtaga bo‘lgan talab, panel ma‘lumotlar, ekonometrik tahlil, doimiy ta’sirli model, tasodifiy ta’sirli model, yalpi hududiy mahsulot, regressiya tahlili.

Abstract: This article analyzes the main factors of insurance demand in the regions of the republic of Uzbekistan based on panel data. the study used the methodology of determining panel regression models - fixed effects, random effects and a random effects model using the hausman test - based on data collected in 14 regions for 2010–2024.

Key words: insurance demand, panel data, econometric analysis, fixed effects model, random effects model, gross regional product, regression analysis.

Аннотация: В статье анализируются основные факторы спроса на страхование в регионах республики узбекистан с использованием панельных данных. в исследовании использовались модели панельной регрессии – фиксированные эффекты, случайные эффекты и тест хаусмана для определения модели случайных эффектов – на основе данных, собранных в 14 регионах с 2010 по 2024 год.

Ключевые слова: спрос на страхование, панельные данные, эконометрический анализ, модель с фиксированными эффектами, модель со случайными эффектами, валовой региональный продукт, регрессионный анализ.

KIRISH

So‘nggi yillarda O‘zbekiston Respublikasi sug‘urta bozorini rivojlantirish, moliyaviy barqarorlikni ta‘minlash va aholining sug‘urtaga bo‘lgan ishonchini oshirish borasida keng ko‘lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Sug‘urta bozori mamlakat iqtisodiy tizimida muhim moliyaviy institut sifatida faoliyat yuritib, iqtisodiy xavflarni boshqarish hamda aholi va tadbirkorlik subyektlarini moliyaviy himoya qilishda alohida ahamiyat kasb etadi.

Sug‘urta bozori iqtisodiy barqarorlik va moliyaviy xavfsizlikni ta‘minlovchi asosiy bo‘g‘inlardan biri hisoblanadi. Aholi va xo‘jalik yurituvchi subyektlar tomonidan sug‘urta xizmatlariga bo‘lgan talab ijtimoiy-iqtisodiy holat bilan bevosita bog‘liq. Mamlakatimizda so‘nggi yillarda sug‘urta bozori jadal rivojlanayotgan bo‘lsa-da, uning hududlar kesimida notekis shakllanayotgani kuzatilmoqda. Ushbu maqolada hududlarda sug‘urtaga bo‘lgan talabni shakllantiruvchi omillarni aniqlash maqsadida ekonometrik tahlil o‘tkazildi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

Mamlakatda sug‘urta bozori rivojlanishiga bir qancha omillar ta’sir ko‘rsatadi. Xorijiy olimlarning tadqiqotlarini o‘rganish jarayonida, ekonometrik modellash uchun qaysi omillar muhim ahamiyat kasb etishi aniqlab olindi.

Ko‘plab ilmiy adabiyotlarda sug‘urta bozorining rivojlanishiga ta’sir ko‘rsatuvchi omillar keng tahlil qilingan. Bu omillar turli nuqtayi nazardan, jumladan, mikro- va makroiqtisodiy mezonlar asosida o‘rganilgan. Arena (2008), Li va boshqalar (2006), Anghelache va boshqalar (2019) tomonidan turli mamlakatlar ma‘lumotlari asosida sug‘urta rivoji bilan iqtisodiy o‘sish o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlik tadqiq qilingan¹.

¹ Arena M. (2008). Does insurance market activity promote economic growth? A cross-country study for industrialized and developing

Xong va boshqalar (2014), Tang (2015), Gao (2018) hamda Vang (2019) Xitoyda sug'urta bilan iqtisodiy o'sish o'rtasidagi munosabatlarni empirik tahlil qilishgan. Ularning tadqiqotlari iqtisodiy o'sish sug'urtaga bo'lgan talabga bevosita ta'sir ko'rsatishini va aholi moliyaviy holatining sug'urta xizmatlarini xarid qilish qobiliyatiga bog'liqligini isbotlagan².

F. J. Zhou (2014), Y. M. Yuan (2015), R. Yang va J. M. Zhu (2019) esa pul-kredit siyosatining sug'urta bozoriga ta'sirini tahlil qilgan. Ular pul-kredit siyosatining turli shakllari sug'urta sohasining rivojlanishiga differensial ta'sir ko'rsatishini aniqlashgan³.

Xu va Chen (2012), Vang (2019), Paunika va boshqalar (2019) inflyatsiya darajasi va inflyatsion kutilmalarning sug'urta bozoriga, ayniqsa uzoq muddatli sug'urtalarga bo'lgan talabga salbiy ta'siri borligini ko'rsatgan. Ular inflyatsiyani sug'urta sanoati rivojining cheklovchi omili sifatida tahlil qilishgan⁴.

Tian (2017), Fu va Vang (2017), Vang (2019) tadqiqotlari esa Xitoy sug'urta sanoatining rivojlanish omillarini empirik jihatdan o'rgangan. Ular milliy jamg'armalar va asosiy kapitalga yo'naltirilgan investitsiyalarning ushbu soha rivojiga sezilarli ta'sir ko'rsatishini aniqlaganlar⁵.

Shuningdek, X. L. Zhou va J. L. Guo (2012), Tian (2017) tomonidan o'tkazilgan tadqiqotlarda aholi jon boshiga to'g'ri keladigan sug'urta xarajatlari bilan foiz stavkalari o'rtasida aniq teskari korrelyatsiya mavjudligi isbotlangan⁶.

S. Saksanova, E. Prokopjeva va O. Adlere tomonidan tayyorlangan ilmiy maqolada o'tish davridagi iqtisodiyotga ega mamlakatlarda sug'urta hajmining hududiy rivojlanish omillari bilan bog'liqligi, makroiqtisodiy ko'rsatkichlar bilan sug'urta bozori o'rtasidagi o'zaro aloqalar tahlil qilingan⁷.

V. Ahter, V. Pappas va S. Umer Khan'larning ilmiy izlanishlari Osiyo va OECD mamlakatlarida sug'urta talabining iqtisodiy hamda demografik omillar bilan bog'liqligini aniqlashga qaratilgan bo'lib, ta'lim darajasi, daromad va aholining demografik tarkibi sug'urta xizmatlariga bo'lgan talabga sezilarli ta'sir ko'rsatishi qayd etilgan⁸.

E. Satrovik va A. Musliya o'zlarining tadqiqotlarida 150 ta mamlakat ma'lumotlariga asoslangan ko'p o'zgaruvchili tahlil orqali hayot sug'urtasiga bo'lgan talabning iqtisodiy hamda demografik determinantlarini aniqlaganlar⁹.

C. Blier-Vong'ning 2021-yildagi ilmiy maqolasida esa sug'urta tariflarini hududiy xususiyatlarga asoslangan holda modellashtrish, tariflarni belgilash mexanizmlari va usullari haqida amaliy va nazariy tahlillar keltirilgan¹⁰.

Sug'urta munosabatlari maqsadli fondlarni shakllantirish bilan bevosita bog'liq bo'lganligi sababli, sug'urta bozori iqtisodiy tadqiqot obyekti sifatida qaraladi. Ushbu yondashuv Ye. Reytmann va A. A. Gvozdenko tomonidan shakllantirilgan nazariy asoslarda ifoda etilgan¹¹.

countries. *Journal of Risk and Insurance*, 75(4), 921–946.

Yuanyuan Li & Bertrand Wigniolle. Endogenous information revelation in a competitive credit market and credit crunch. 2016.

Anghelache C., Anghel M. G., Capusneanu S., & Topor D. (2019). Econometric model used for GDP correlation analysis and economic aggregates. *Economic Computation and Economic Cybernetics Studies and Research*, 53(1), 183–197.

2 Hong M., Huang H. Z. & Jiao J. Y. (2014). An empirical research on factors influencing the growth of Chinese insurance industry. *Insurance Studies*, 2, 11–22.

Tang X.T. (2015). Econometrical analysis of the influence factors of Chinese insurance industry development [PhD thesis]. Dongbei University of Finance and Economics.

Gao X.J. (2018). Research on the relationship between insurance development and economic growth in China. *China Collective Economy*, 3, 20–22.

Wang X. (2019). An empirical analysis of insurance and macroeconomics in China. *Marketing Research*, 12, 24–26.

3 Zhou F.J. (2014). An analysis on the relation between property insurance premium income and money supply in China. *Business*, 16, Article 89.

Yuan Y.M. (2015). An analysis on the influence of China's monetary policy on insurance industry. *Fujian Finance*, 7, 27–30.

Yang R. & Zhu J.M. (2019). An empirical study on monetary policy and insurance development based on VAR model. *Journal of Liaoning University of Technology (Social Science Edition)*, 21(3), 13–16.

4 Hu L. & Chen J. (2012). An analysis on the influence of inflation on the development of insurance industry. *Insurance Studies*, 1, 30–35

Wang X. (2019). An empirical analysis of insurance and macroeconomics in China. *Marketing Research*, 12, 24–26

Paunica M., Manole A., Motofei C. & Tanase G.I. (2019). The impact of remittances on GDP and household consumption. An European union countries analysis. *Economic Computation and Economic Cybernetics Studies and Research*, 53(4), 97–114

5 Tian X.Y. (2017). The influential factors analysis and the time series analysis of the Chinese insurance industry development [PhD thesis]. Beijing University of Technology.

6 Zhou H.L. & Guo J.L. (2012). Analysis on affecting factors of China's life insurance product supply. *Insurance Studies*, 11, 62–74.

Tian X.Y. (2017). The influential factors analysis and the time series analysis of the Chinese insurance industry development [PhD thesis]. Beijing University of Technology.

7 Saksonova S., Prokopjeva E., Adlere O. "Assessment of the Dependence of Insurance Volumes on Various Socio-Economic Factors of Regional Development in Countries with a Transitive Economy" 2023

8 Akhter W., Pappas V., Umer Khan S. "Insurance Demand in Emerging Asian and OECD Countries: A Comparative Perspective" 2020

9 Satrovik E., Musliya A. "Economic and Demographic Determinants of the Demand for Life Insurance: Multivariate Analysis" 2018.

10 Blier-Wong Ch. "Geographic Ratemaking with Spatial Embeddings" 2021

11 Страхование в России 2004. Ежегодное издание Всероссийского союза страховщиков. Изд-во «Дизайн», 2004-98 с.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Mazkur tadqiqotda sug'urta xizmatlariga bo'lgan talabni baholash jarayonida demografik ko'rsatkichlar tahlil qilindi. To'plangan ma'lumotlar asosida statistik tahlil, ekonometrik modellashirish va tizimli yondashuv kabi uslublardan samarali foydalanildi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Sug'urta bozorining rivojlanish darajasini aniqlovchi asosiy ko'rsatkichlardan biri bu – yalpi sug'urta mukofoti hisoblanadi. Shu bilan birga, hududlar kesimidagi sug'urta mukofotlari va ularga ta'sir etuvchi omillarni ekonometrik model orqali chuqur tahlil qilish zarurati mavjud. Hududiy sug'urta bozorlari holatini baholash, ularning vaqt mobaynidagi dinamikasi va asosiy iqtisodiy omillar ta'sirida yuz berayotgan o'zgarishlarini aniqlash maqsadida quyidagi ko'rsatkichlardan foydalanildi: yalpi hududiy mahsulot (GDP), aholi daromadlari (Income), sug'urta mukofotlari hajmi (Premium), aholi soni (Population) hamda asosiy kapitalga yo'naltirilgan investitsiyalar hajmi (Invest).

Tahlil uchun 2001–2024-yillar oralig'idagi statistik ma'lumotlar asos qilib olindi va ushbu ma'lumotlar asosida hududiy sug'urta bozorlari ekonometrik modellashirildi.

1-rasmda keltirilgan grafik matritsali tarqoqlik diagrammasi (scatterplot matrix) bo'lib, u quyidagi o'zgaruvchilar o'rtasidagi bog'liqlikni vizual ko'rsatadi:

Premium – sug'urta mukofoti hajmi

GDP – yalpi hududiy mahsulot

Invest – asosiy kapitalga kiritilgan investitsiyalar

Population – aholi soni

Income – aholi daromadlari

Premium-GDP, Premium-Invest, Premium-Population va Premium-Income juftliklarida aniq ijobiy bog'liqlik mavjudligi kuzatiladi. Bu esa shuni bildiradiki, ushbu o'zgaruvchilardagi ortishlar sug'urta mukofotlari hajmiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatmoqda.

Bundan tashqari, GDP, Income, Population va Invest o'zgaruvchilari o'zaro kuchli bog'langan bo'lib, matritsa kvadrantlarida to'g'ri chiziqqa yaqin tarqoqlik kuzatiladi. Bu esa potensial multikollinearlik muammasi mavjud bo'lishi mumkinligidan darak beradi (1-rasm).

1-rasm. Hududlar bo'yicha ijtimoiy-iqtisodiy omillar va yalpi sug'urta mukofoti o'rtasidagi korrelyatsion bog'liqlik grafigi¹²

Гвозденко А.А. Основы страхования. М.: Финансы и статистика, 1998. - 320 с.

12 Muallif tomonidan Stata dasturida olingan natija

Mavjud ma'lumotlar asosida doimiy ta'sirlar modeli (Fixed Effects) hamda tasodifiy ta'sirlar modeli (Random Effects) tuzildi. 1-jadvalda ushbu ikki model bo'yicha olingan natijalar – tasodifiy ta'sirlar va qat'iy (doimiy) ta'sirlar modelining baholash ko'rsatkichlari keltirilgan (1-jadval).

1-jadval.¹³ Tasodifiy ta'sir va qat'iy ta'sir natijalari.

	Tasodifiy ta'sir In_Premium	Qat'iy ta'sir In_Premium
	Coef./t-stats.	Coef./t-stats.
ln_population	-0.147*** (0.062)	0.1543*** (0.8969)
ln_income	0.48934*** (0.1053)	0.9808*** (0.1170)
ln_invest	0.4001*** (0.0884)	0.2286*** (0.0880)
ln_gdp	0.5224 (0.0946)	0.8144** (0.1032)
cons	-0.9333*** (0.3436)	-8.1809*** (-0.8970)
N	336	336

Tasodifiy ta'sir modelining tenglamasi:

$$\ln(\text{premium}) = -0,9333 + 0,5224 \cdot \ln(\text{gdp}) - 0,147 \cdot \ln(\text{population}) + 0,4893 \cdot \ln(\text{income}) + 0,4001 \cdot \ln(\text{invest})$$

Qat'iy ta'sir modelining tenglamasi:

$$\ln(\text{premium}) = -8,1809 + 0,8144 \cdot \ln(\text{gdp}) + 0,1543 \cdot \ln(\text{population}) + 0,9808 \cdot \ln(\text{income}) + 0,2286 \cdot \ln(\text{invest})$$

Yuqoridagi jadvalga ko'ra, ln_income (aholi daromadlari) o'zgaruvchisi har ikkala modelda ham sug'urta mukofotlariga ijobiy va statistik jihatdan ahamiyatli ta'sir ko'rsatmoqda. Ayniqsa, qat'iy ta'sirlar modelida bu ta'sir kuchliroq bo'lib, koeffitsient 0.98 ga teng. Bu natija daromadlarning vaqt bo'yicha o'zgarishi sug'urta faoliyatiga sezilarli darajada ta'sir qilayotganini anglatadi.

ln_invest (asosiy kapitalga yo'naltirilgan investitsiyalar) o'zgaruvchisi ham har ikki modelda statistik ahamiyatli va ijobiy ta'sirga ega. Tasodifiy ta'sirlar modelida bu ta'sir kuchliroq (0.40) bo'lsa, qat'iy ta'sirlar modelida 0.22 ga teng.

ln_population (aholi soni) model tanlashda muhim indikator hisoblanadi. Qat'iy ta'sirlar modelida aholi sonining ta'siri ijobiy va statistik jihatdan ahamiyatli bo'lsa, tasodifiy ta'sirlar modelida bu o'zgaruvchi salbiy ta'sir ko'rsatmoqda va u ham statistik ahamiyatga ega. Bu holat izohli o'zgaruvchilar bilan xatoliklar orasida korrelyatsiya mavjud bo'lishi ehtimolini ko'rsatadi. Shu sababli, ushbu qarama-qarshi koeffitsientlar mavjudligida Hausman testini o'tkazish maqsadga muvofiqdir.

ln_gdp (hududiy YAIM) o'zgaruvchisi qat'iy ta'sirlar modelida ijobiy va statistik ahamiyatli ta'sirga ega, tasodifiy ta'sirlar modelida esa statistik jihatdan ahamiyatsiz bo'lib chiqdi. Bu esa YAIMdagi vaqt bo'yicha o'zgarishlar sug'urta mukofotlariga ta'sir qilayotganini ko'rsatadi, biroq hududlararo farqlarda bu ta'sir sezilmayapti.

Intercept (constanta) – qat'iy ta'sirlar modelida juda katta salbiy qiymatga ega bo'lib, statistik jihatdan ahamiyatli. Bu natija har bir ob'yektga (ya'ni hududga) xos o'zgarmas xususiyatlarning modelda muhim rol o'ynayotganini anglatadi.

Agar izohli o'zgaruvchilar bilan ob'yektga xos xatoliklar o'rtasida korrelyatsiya mavjud deb faraz qilinsa, qat'iy ta'sirlar modeli afzal hisoblanadi. Ayniqsa, ln_population o'zgaruvchisining ikki modelda ham qarama-qarshi yo'nalishdagi koeffitsientlarga ega bo'lishi bu ehtimolning yuqoriligidan dalolat beradi. Shu sababli, Hausman testi yordamida qaysi model (qat'iy yoki tasodifiy) afzal ekanini aniqlanishi lozim.

F-test natijalariga ko'ra, model umumiy statistik ahamiyatga ega. Student t-test natijalari esa alohida parametrlarning ahamiyatli ekanini ko'rsatmoqda.

13 Muallif tomonidan tuzilgan

Biroq, agar model xatoliklari o'zaro bog'liqlikka ega bo'lsa va bu holat natijalarning ishonchligini buzsa, qat'iy ta'sirlar modeli bu sharoitda mos kelmasligi mumkin. Bunday vaziyatda panel ma'lumotlar asosida bog'liqlikni yanada ishonchli modellashtirish uchun muqobil effektlar (masalan, birlashtirilgan yoki GLS yondashuvi) ko'rib chiqilishi mumkin. Har holda, Hausman testi qat'iy va tasodifiy modellarni solishtirishda asosiy vosita sifatida qo'llanadi.

Hausman testini o'tkazishda nol gipoteza – tasodifiy ta'sirlar modeli afzal ekanini bildiradi. Agar test natijalari bu gipotezani rad etsa, demak alternativ gipoteza – qat'iy ta'sirlar modeli ustun ekani qabul qilinadi.

: Random effect model

: Fixed effect model

Null gipoteza model xatoligining regressor bilan korrelyatsiyasi mavjud emasligini bildirsa, alternativ gipoteza aksincha.

2-rasmda STATA yordamida olingan Hausman testi natijalari berilgan (2-rasm).

```
. hausman eq_fe eq_re
```

	Coefficients		(b-B) Difference	sqrt(diag(V_b-V_B)) Std. err.
	(b) eq_fe	(B) eq_re		
ln_GDP	.8143624	.5224393	.2919231	.0410839
ln_Invest	.2285811	.4001418	-.1715607	.
ln_income	.9808005	.4893439	.4914566	.0511229
ln_populat~n	.1542874	-.1379883	.2922757	.0185571

b = Consistent under H0 and Ha; obtained from xtreg.

B = Inconsistent under Ha, efficient under H0; obtained from xtreg.

Test of H0: Difference in coefficients not systematic

$$\chi^2(4) = (b-B)'[(V_b-V_B)^{-1}](b-B)$$

$$= 87.67$$

Prob > chi2 = 0.0000

(V b-V B is not positive definite)

2-rasm. Hausman testi natijasi¹⁴

Hausman testi natijalariga ko'ra, p-value = 0.0000 < 0.05 bo'lib, bu nol gipotezani (H_0) rad etish uchun yetarli asos hisoblanadi. Bu natija qat'iy ta'sirlar (Fixed Effects) va tasodifiy ta'sirlar (Random Effects) modellarining natijalari o'rtasida sezilarli farq mavjudligini ko'rsatadi va ushbu farq tizimli xarakterga ega ekanligini tasdiqlaydi.

Shu asosda, modeldagi izohli o'zgaruvchilar bilan individual xatoliklar o'rtasida korrelyatsiya mavjud degan faraz kuchli statistik asosga ega bo'ladi. Bu esa tasodifiy ta'sirlar modelini qo'llash uchun zarur bo'lgan mustaqillik sharti buzilganini bildiradi.

Shunday qilib, mavjud panel ma'lumotlari uchun qat'iy ta'sirlar modeli (Fixed Effects) tanlanishi ilmiy jihatdan asosli va uslubiy jihatdan to'g'ri qaror hisoblanadi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Modeldagi Student (t) statistikasi natijalari asosida quyidagi xulosa chiqarish mumkin: hududiy yalpi mahsulot (YAIM), aholi soni, daromad darajasi va asosiy kapitalga yo'naltirilgan investitsiyalar hajmi sug'urta mukofotlari hajmiga sezilarli va ijobiy ta'sir ko'rsatmoqda. Bu esa ushbu omillar va sug'urta faoliyati o'rtasida barqaror bog'liqlik mavjudligini tasdiqlaydi.

Panel ma'lumotlari asosida qurilgan regressiya modellarini tahlil qilish natijasida, tanlangan omillar o'rtasidagi munosabatlarni eng aniq ifodalab beruvchi model sifatida qat'iy ta'sirlar modeli (Fixed Effects) tanlab olindi. Hausman testi natijalari bu modelning adekvatligi va izohli o'zgaruvchilar bilan individual xususiyatlar o'rtasidagi tizimli bog'liqlikni ishonchli tarzda namoyon etishini ko'rsatdi. Shu bois, kelgusidagi prognozlash bosqichida aynan qat'iy ta'sir modeli asosiy model sifatida qo'llanilishi rejalashtirilmoqda.

14 Muallif tomonidan Stata dasturida olingan natija

Hududlarda sug'urtaga bo'lgan talabning shakllanishi bir nechta iqtisodiy omillar bilan chambarchas bog'liq bo'lib, ularni inobatga olgan holda samarali sug'urta siyosatini yuritish zarur. Xususan:

- aholi jon boshiga to'g'ri keladigan daromadni oshirish orqali sug'urta madaniyatini rivojlantirish mumkin;
- hududlarda iqtisodiy faollikni rag'batlantirish sug'urtaning qamrov doirasini kengaytiradi;
- sug'urta kompaniyalari o'z mahsulotlarini hududiy xususiyatlardan kelib chiqqan holda diversifikatsiya qilishi lozim.

Bu omillarni hisobga olgan holda, sug'urta bozori infratuzilmasini rivojlantirish va iqtisodiy siyosatni sug'urta talabi bilan uyg'unlashtirish istiqbolli yo'nalishlardan biri sifatida qoralishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Arena M. (2008). Does insurance market activity promote economic growth? A cross-country study for industrialized and developing countries. *Journal of Risk and Insurance*, 75(4), 921–946
2. Yuanyuan Li & Bertrand Wigniolle. Endogenous information revelation in a competitive credit market and credit crunch. 2016
3. Anghelache C., Anghel M. G., Capusneanu S., & Topor D. (2019). Econometric model used for GDP correlation analysis and economic aggregates. *Economic Computation and Economic Cybernetics Studies and Research*, 53(1), 183–197
4. Hong M., Huang H. Z. & Jiao J. Y. (2014). An empirical research on factors influencing the growth of Chinese insurance industry. *Insurance Studies*, 2, 11–22
5. Tang X.T. (2015). Econometrical analysis of the influence factors of Chinese insurance industry development [PhD thesis]. Dongbei University of Finance and Economics.
6. Gao X.J. (2018). Research on the relationship between insurance development and economic growth in China. *China Collective Economy*, 3, 20–22
7. Wang X. (2019). An empirical analysis of insurance and macroeconomics in China. *Marketing Research*, 12, 24–26
8. Zhou F.J. (2014). An analysis on the relation between property insurance premium income and money supply in China. *Business*, 16, Article 89.
9. Yuan Y.M. (2015). An analysis on the influence of China's monetary policy on insurance industry. *Fujian Finance*, 7, 27–30.
10. Yang R. & Zhu J.M. (2019). An empirical study on monetary policy and insurance development based on VAR model. *Journal of Liaoning University of Technology (Social Science Edition)*, 21(3), 13–16.
11. Hu L. & Chen J. (2012). An analysis on the influence of inflation on the development of insurance industry. *Insurance Studies*, 1, 30–35
12. Wang X. (2019). An empirical analysis of insurance and macroeconomics in China. *Marketing Research*, 12, 24–26
13. Paunica M., Manole A., Motofei C. & Tanase G.I. (2019). The impact of remittances on GDP and household consumption. An European union countries analysis. *Economic Computation and Economic Cybernetics Studies and Research*, 53(4), 97–114
14. Tian X.Y. (2017). The influential factors analysis and the time series analysis of the Chinese insurance industry development [PhD thesis]. Beijing University of Technology.
15. Zhou H.L. & Guo J.L. (2012). Analysis on affecting factors of China's life insurance product supply. *Insurance Studies*, 11, 62–74.
16. Tian X.Y. (2017). The influential factors analysis and the time series analysis of the Chinese insurance industry development [PhD thesis]. Beijing University of Technology.
17. Saksonova S., Prokopjeva E., Adlere O. "Assessment of the Dependence of Insurance Volumes on Various Socio-Economic Factors of Regional Development in Countries with a Transitive Economy" 2023
18. Akhter W., Pappas V., Umer Khan S. "Insurance Demand in Emerging Asian and OECD Countries: A Comparative Perspective" 2020
19. Satrovik E., Musliya A. "Economic and Demographic Determinants of the Demand for Life Insurance: Multivariate Analysis" 2018
20. Blier-Wong Ch. "Geographic Ratemaking with Spatial Embeddings" 2021
21. Страхование в России 2004. Ежегодное издание Всероссийского союза страховщиков. Изд-во «Дизайн», 2004-98 с.
22. Гвозденко А.А. Основы страхования. М.: Финансы и статистика, 1998. - 320 с.

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Zokir ALIBEKOV

Sahifalovchi va dizayner: Oloviddin Sobir o'g'li

2025. № 5

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.
Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

El.Pochta: sq143235@gmail.com

Bot: @iqtisodiyot_77

Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo'lishingiz mumkin. Obuna bo'lgach, @iqtisodiyot_77 telegram sahifamizga to'lov haqidagi ma'lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo'natishingizni so'raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo'natamiz.

"Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali 03.11.2022-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №566955 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug'bek tumani
Kumushkon ko'chasi, 26-uy.

Jurnal sayti: <https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz>
